

З. ИБРАЕВА¹, К. БУЛАТБАЕВА², Д. ВЕСЕЛИНОВ³

¹Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің PhD докторанты
(Қазақстан, Астана қ.), e-mail: zarinch86@gmail.com

²педагогика ғылымдарының докторы, профессор,

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы

(Қазақстан, Астана қ.), e-mail: kulzhanat.bulatbayeva@mail.ru

³Киелі Климент Охридский атындағы София университетінің профессоры
(Болгария, София қ.), e-mail: d_vesselinov@yahoo.fr

**МАҚАЛ-МӘТЕЛДЕР ҚАЗАҚСТАН МЕКТЕПТЕРІНДЕ
ҮШТІЛДІЛІКТІ ДАМУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ**

Аңдатпа. Мақала орта мектептерде үштілділікті дамыту мақсатында ағылшын тілін оқыту процесінде мақал-мәтелдерді қолдануға арналған. Зерттеудің өзектілігі студенттерді бейнелі және экспрессивті шетелдік сөйлеуге баулудың маңызды көздерінің бірі фразеологиялық бірліктердің қоры болып табылатындығымен анықталады. Тілдің фразеологиялық қоры ұлттық және мәдени дәстүрлерді, дүниетанымның құндылықтары мен ерекшеліктерін, сондай-ақ қазіргі әлемдегі мәдениетаралық қарым-қатынастың рөлі тез өсіп келе жатқанын айқын көрсететін ең қызықты және өнімді объектілердің бірі болып көрінеді. Авторлардың пікірінше, шет тілі сабақтарында мақал-мәтелдерді қолдану дидактикалық және білім беру мәселелерін шешуге көмектеседі: қарым-қатынас дағдыларын, есте сақтауды дамыту; көркем ойлауды дамыту; өз қауымының және шетелдің тарихымен, мәдениетімен танысу; тұлғаның адамгершілік және рухани қасиеттерін тәрбиелеу. Мақал-мәтелдер – бұл бір жағынан бейімделуді қажет етпейтін, екінші жағынан ең жоғары көркемдік талаптарға жауап беретін бай түпнұсқа материал. Осылайша, мақал-мәтелдер – бұл ең құнарлы материал. Ең бастысы қолжетімді құрал, оның шет тілін оқытудағы рөлін асыра бағалау қиын. Мақал-мәтелдер есте сақтау әр түрлі үндестіктерге, рифмдерге және ырғақтарға ықпал етеді. Мақалада сонымен қатар оқушылардың шет тіліндегі коммуникативтік құзыреттілігін арттыруға арналған мақал-мәтелдер бар жаттығулар ұсынылған. Зерттеу нәтижелері мектепте және басқа да білім беру ұйымдарында ағылшын тілін оқыту кезінде, сондай-ақ ағылшын тілін оқытуға арналған оқу құралдарын, оқулықтарды құрастыру кезінде оқу процесінде пайдаланылуы мүмкін.

Кілт сөздер: мақал-мәтел, халық шығармашылығы, тіл саясаты, үштілділік, дағдыларды дамыту, коммуникативтік құзыреттілік, білім беру процесі, орта мектеп.

*Бізге дұрыс сілтеме жасаңыз:

Ибраева З., Булатбаева К., Веселинов Д. Мақал-мәтелдер Қазақстан мектептерінде үштілділікті дамыту құралы ретінде // *Ясауи университетінің хабаршысы*. – 2022. – №3 (125). – Б. 256–267. <https://doi.org/10.47526/2022-3/2664-0686.22>

*Cite us correctly:

Ibraeva Z., Bulatbaeva K., Veselinov D. Maqal-matelder Qazaqstan mektepterinde ushtildilikti damytu quraly retinde [Proverbs and sayings as a means of developing trilingualism in Kazakhstan's schools] // *Iasau universitetinin habarshysy*. – 2022. – №3 (125). – B. 256–267. <https://doi.org/10.47526/2022-3/2664-0686.22>

Z. Ibrayeva¹, K. Bulatbayeva², D. Vesselinov³¹*PhD Doctoral Student of L.N. Gumilyov Eurasian National University
(Kazakhstan, Astana), e-mail: zarinch86@gmail.com*²*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
National Academy of Education named after I. Altynsarin
(Kazakhstan, Astana), e-mail: kulzhanat.bulatbayeva@mail.ru*³*Professor of the Sofia University named after St. Kliment Ohridsk
(Bulgaria, Sofia), e-mail: d_vesselinov@yahoo.fr*

Proverbs and sayings as a means of developing trilingualism in Kazakhstan's schools

Abstract. The article is devoted to the usage of proverbs and sayings in the process of teaching English with the aim to develop trilingualism in secondary schools. The relevance of the research is determined by the fact that one of the important sources of introducing a figurative and expressive foreign speech to schoolchildren is the fund of phraseological units. The phraseological fund of the language seems to be one of the most interesting and productive objects, vividly and distinctively showing national and cultural traditions, values and peculiarities of perception of the world, as well as the fact that the role of intercultural communication in the modern world is rapidly increasing. Proverbs are rich original material that, on the one hand, does not require adaptation, and on the other meets the highest artistic requirements. Thus, proverbs are the most fertile material. The main thing is an affordable tool, and its role in teaching a foreign language can hardly be overestimated. Proverbs and sayings contribute to the memorization of various consonants, rhymes and rhythms. The authors believe that the use of proverbs and sayings in foreign language lessons helps to solve both didactic and educational tasks: development of communication skills, memory; development of artistic thinking; getting acquainted with the history and culture of own community and a foreign one; education of moral and spiritual qualities of an individual. The article also presents exercises with proverbs and sayings for improving a foreign language communicative competence of schoolchildren. The results of the research can be used in the educational process when teaching English at school and other educational organizations, and while compiling teaching aids, textbooks intended for teaching English.

Keywords: proverb, saying, folk art, language policy, trilingualism, skill development, communicative competence, educational process, secondary school.

З. Ибраева¹, К. Булатбаева², Д. Веселинов³¹*PhD докторант Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева
(Казakhstan, г. Астана), e-mail: zarinch86@gmail.com*²*доктор педагогических наук, профессор,
старший научный сотрудник Национальной академии образования имени И. Алтынсарина
(Казakhstan, г. Астана), e-mail: kulzhanat.bulatbayeva@mail.ru*³*профессор Софийского университета им.Св. Климента Охридского
(Болгария, г. София), e-mail: d_vesselinov@yahoo.fr*

Пословицы и поговорки как средство развития трехязычия в школах Казахстана

Аннотация. Статья посвящена использованию пословиц и поговорок в процессе обучения английскому языку с целью развития трехязычия в средних школах. Актуальность исследования определяется тем, что одним из важнейших источников приобщения учащихся к образной и выразительной иноязычной речи является фонд фразеологизмов. Фразеологический фонд языка представляется одним из наиболее интересных и продуктивных объектов, наглядно демонстрирующих национальные и культурные традиции, ценности и особенности мировоззрения, а также быстро растущую роль межкультурной

коммуникации в современном мире. По мнению авторов, использование пословиц и поговорок на уроках иностранного языка способствует решению дидактических и воспитательных задач: развитию коммуникативных навыков, памяти; развитию художественного мышления; знакомству с историей и культурой своей общины и зарубежья; воспитанию нравственных и духовных качеств личности. Пословицы – это богатый оригинальный материал, который, с одной стороны, не требует адаптации, а с другой – отвечает самым высоким художественным требованиям. Таким образом, пословицы являются наиболее плодородным материалом. Главное – доступный инструмент, роль которого в обучении иностранному языку трудно переоценить. Пословицы и поговорки способствуют запоминанию различных созвучий, рифм и ритмов. В статье также представлены упражнения с пословицами и поговорками, призванные повысить коммуникативную компетентность учащихся на иностранном языке. Результаты исследования могут быть использованы в учебном процессе при обучении английскому языку в школе и других организациях образования, а также при составлении учебных пособий, учебников для обучения английскому языку.

Ключевые слова: пословица, поговорка, народное творчество, языковая политика, трехязычие, развитие навыков, коммуникативная компетентность, образовательный процесс, средняя школа.

Кіріспе

Қазақстандағы тіл саясаты – Қазақстанның әлемдік қоғамдастыққа интеграция жолы. Бүгін де Қазақстанда қазақстандықтардың қазақ, орыс және ағылшын тілдерін дамытуға және нығайтуға бағытталған үштілділік саясаты жүргізілуде. Қазақстан әрқашан мемлекет халықтарының тілдік байлығын дамытуға және оның қазіргі заманғы қоғамды дамытудағы рөліне ерекше қамқорлықпен назар аударды.

Қазақстандағы үштілді білім беру – бұл уақыт талабы. Оны жүзеге асыру идеясы білім мен дағдыларды кеңейтумен, сондай-ақ тілдерді білместен қол жеткізуге болмайтын адамдар арасындағы өзара түсіністікті дамытумен байланысты. Бірнеше тілді меңгерген адам жаһанданған әлемде өзін жайлы сезінеді; ол оқу мен жұмыс мүмкіндіктерін кеңейтетін үлкен ақпарат ағынына қол жеткізе алады.

Қазақ, ағылшын және орыс тілдерін білу жастарға әлемдік нарықтың, ғылым мен жаңа технологиялардың кілтін береді; этникалық, қазақ және әлемдік мәдениеттермен танысу негізінде сындарлы ынтымақтастық үшін дүниетанымды қалыптастыру үшін жағдай жасайды. Қазақстанда іске асырылатын көптілді білім беру бағдарламасы бірегей және өзінің батыстық әріптестеріне қарағанда үш тілде қатар және бір мезгілде оқытуды көздейді.

Қазіргі уақытта шет тілдер қоғамның әлеуметтік-экономикалық және жалпы мәдени прогресінің негізгі факторларының біріне айналууда. Көптілділікті сақтау үшін қазіргі әлемде түрлі іс-шаралар мен жобалар, соның ішінде білім беру процесіне шет тілін енгізу қолға алынуда.

Әдебиетке шолу

Орыс және шетелдік лингвистер ХХ ғасырдың басында фразеологияны зерттеуге бет бұрды. Көптеген зерттеулерді А.А. Шахматов, В.В. Виноградов, Ф.Ф. Фортунатов, А.Н. Афанасьев, А.А. Потемня, Ф.И. Буслаев, К.И. Григас, Г.Л. Пермяков, А. Дандис, Х. Касарес, В.В. Гвоздев, Ю.И. Левин, В.П. Жуков және т.б. көптеген ғалымдар жүргізді.

Қазақ мақал-мәтелдері бойынша ғылыми жұмыстың қайнар көзі ретінде А. Баржақсы, Б. Адамбаев, М. Әлімбаев, Ө. Тұрманжанов, Б. Ақмуқанова, Ж. Кейкин және «Бабалар үні» 100 томдық кітабының (65–69) жинақтары шықты.

В.Н. Телия мақал-мәтелдерді мәдени дәстүрлер тұрғысынан қарастыра отырып, оларды «түсіндірудің қуатты көзі» деп санайды, өйткені дәстүрлі түрде ғасырлар бойы қалыптасқан

күнделікті мәдениеттің тілі болып табылады, онда осы өмірдің барлық өлшемдері мен көзқарастары ана тілінде сөйлейтін адамдардың қарым-қатынасын қамтиды.

Фразеология шекаралары туралы мәселе ашық болып тұр. Мақал-мәтелдер фразеологизмдердің қатарында ма? Орыс тілінің фразеологиясы әр түрлі сөйлеу құралдарын қамтиды және оның шекаралары әлі нақты анықталмаған. Бұл жарияланымның авторлары қазіргі лингвистикалық әдебиеттегі фразеологияның шекараларын әртүрлі түсіндермелер беруде. Бір бағыттың өкілдері (Б.А. Ларин, С.И. Ожегов, А.Г. Руднев және т.б.) фразеологиялық комбинацияларға семантикалық жаңарумен және метафоризациямен сипатталатын сөзге балама неғұрлым күрделі тәртіптің семантикалық бірліктерін ғана жатқызады. Зерттеушілер фразеология саласындағы мақал-мәтелдерді, көптеген дәйексөздерді және барлық күрделі терминдерді жоққа шығарады, яғни лексикалық бөлінбейтін сөз тіркестеріне айналмаған барлық тіркестер бейнелі жалпыланған мағынаға ие болмады.

Фразеологияның шекаралары туралы басқа пікірді Л.А. Булаховский, А.А. Реформатский, А.И. Ефимов, Е.М. Галкина-Федорук, Н.М. Шанский, В.Л. Архангельский және басқалар ұстанады. Бұл бағыттың өкілдері мақал-мәтелдер фразеологизмдерге жатқызылуы керек дейді. Фразеологизмдермен қатар оларға мақал-мәтелдер, қанатты сөздерге айналған дәйексөздер, күрделі терминдер жатады. Мұндай тіркестер фразеологиялық тіркестер деп аталады.

Фразеологияның негізін қалаушының пікіріне назар аудару қызықты: «фразеологизмдердегі алғашқы жұмыстардың бірінде В.В. Виноградов фразеологиялық бірліктердің құрамындағы мақал-мәтелдерді қарастырып, оларды фразеологиялық бірліктер тобына жатқызды».

«Шет тілін үйрену мағынасын біртіндеп түсінуден бастап, сөздердің сұлулығын, өрнектерді, барлық тілдік мүмкіндіктердің байлығын қабылдауға, сайып келгенде, тілдің эстетикалық мәніне ене білуге, тілдік қазынаны игеруге дейін жүруі керек», - деп сенді ұлы Чех мұғалімі Ян Амос Коменский [1, 5–7-бб.]. Яғни, шет тілін үйрену тек прагматикалық ғана емес, сонымен бірге рухани болуы керек.

Ағылшын тілін үйрену процесінде мақал-мәтелдердің рөлі өте маңызды, өйткені шет тілін үйрену арқылы студенттер сөйлеу әрекетінің түрлерін ғана емес, сонымен бірге оқытылатын тіл елінің мәдениетімен танысады, бұл олардың ойлау қабілетін байытып, өз мәдениеті мен қоғамдастығын жақсы түсінуге көмектеседі [2, 78-б].

Мақал-мәтелдер – бұл бір жағынан бейімделуді қажет етпейтін, екінші жағынан ең жоғары көркемдік талаптарға жауап беретін бай түпнұсқа материал. Осылайша, мақал-мәтелдер - бұл ең құнарлы материал. Ең бастысы қолжетімді құрал, оның шет тілін оқытудағы рөлін асыра бағалау қиын. Мақал-мәтелдер есте сақтау әр түрлі үндестіктерге, рифмдерге және ырғақтарға ықпал етеді.

Фольклорлық шығармашылық процесі үздіксіз. XX ғасырдың қарқынында бұл мәдени құбылыстың механизмі түбегейлі өзгерген жоқ. Мақал мағыналы, қысқа, контекстік икемді болуы керек, ол моральдық кеңес бере отырып, жағдайды жалпылауы керек. Вокзалдағы немесе метродағы кезекшінің ескертуі, көп емес қиылыста қозғалысты реттейтін полиция қызметкерінің ескертуі: «аяғыңыздың астына қараңыз!» (сөзбе-сөз: «қайда бара жатқаныңызды қараңыз!») – әдетте сөзбе-сөз түсініледі. Алайда, бүгінде бұл өрнек бейнелі мағынада – моральдық ескерту ретінде жиі қолданылады. Мүмкін, біз күндерімізге тән жаңа паремияның пайда болғанына куә болып отырған шығармыз.

Фольклорлық афоризмдерде көрініс тапқан моральдық мұраттар нақты өмірде де, халықтың мәдени ойлауына да тән элеуметтік-тарихи типтерді қалыптастыруда үлкен маңызға ие. Бұл тұрғыда ағылшын мақал-мәтелдері ағылшын тілінің өзіне тән ерекшеліктерін дұрыс қабылдаудың өзіндік кілті болып табылады. Сондықтан, ағылшын

тілін, ағылшын мінезі мен өмір салтын зерттей отырып, біз мақал-мәтелдерге тілдің ең құнды мысалдары ретінде жүгінуіміз керек.

Екінші жағынан, әртүрлі халықтардың мақал-мәтелдерінде халықаралық тақырыптар мен мотивтер көп. Бұл өте орынды, өйткені әртүрлі елдердің халықтары, әдетте, ұқсас моральдық мұраттар мен ұмтылыстарға ие. Сондықтан, ағылшын мақал-мәтелдерін зерттеп, оларды орыс немесе қазақ тілдерімен салыстыра отырып, біз ағылшын тілі білімімізді едәуір кеңейтуге, Англия тарихының кейбір әдет-ғұрыптарымен, фактілерімен танысуға, сондай-ақ ана тілімізді байытуға, балаларды халық даналығын түсінуге үйретуге, оларды жалпы адамгершілік-моральдық құндылықтарға таныстыруға мүмкіндік аламыз.

Мақал-мәтелдер, бір жағынан, рифма түрінде ойларды білдіру құралы, екінші жағынан, зерттелген грамматикалық формаларды немесе сөйлеу құрылымдарын жүзеге асыра отырып, грамматикалық формалар мен құрылымдарды автоматтандыруды және белсендіруді жақсартады. Грамматиканы оқыту толығымен мақал-мәтелдер мен мақал-мәтелдер негізінде құрылуы мүмкін деп айтуға болмайды, алайда ағылшын тілін үйренуге деген ынтаны арттыру, грамматикалық материалды есте сақтау дәрежесін арттыру үшін оларды грамматикалық құбылыстарды ұсыну және оларды одан әрі бекіту үшін қолданған жөн.сөйлеу. Грамматикалық материалды бекіту көп уақытты қажет етеді, өйткені материалды бірнеше рет қайталау керек. Студенттерге ана тіліне тән емес грамматикалық құрылымдар мен құбылыстарды игеру әсіресе қиын.

Фразеологиялық бірліктер бейнелі өрнектер болғандықтан, олар сөзбе-сөз айтылғанды білдірмейді, олар ауызша да, жазбаша сөйлеуде де өте кең таралған; екінші шет тілін меңгеріп отырған оқушылар үшін лексиканы үйренудегі мәселелердің бірі болғанымен, оларды түсіну және өндіру ерекше болып келеді [3, 233–235-бб.]. Осылайша, екінші тілді үйренушілер неғұрлым еркін болып көрінуі мүмкін болса да, аударма тілін білу, грамматика мен лексиканы жақсы білу жеткіліксіз. Фразеологиялық бірліктер, яғни оның ішінде мақал-мәтелдер тілді бейнелейтін, тілді көркемдейтін, шетелдіктердің күн сайын қолданылатын сөздер болып табылады.

Л. Продроманың айтуынша, бұрын мұғалімдер грамматика мен сөздіктерге көп арқа сүйеген, бірақ олар табиғи тілге негізделмеген деп санайды [4, 27–29-бб.].

Ж. Лионтас фразеологиялық бірліктерді үйренушілерге семантиканың, прагматиканың, социолингвистиканың, мәдениеттің және дискурстық жағдайларынан басқа аспектілерімен қатар мүмкіндігінше ертерек ұсынылу керектігі туралы жазды. Сондай-ақ, фразеологиялық бірліктерді тіл үйренудің басқа аспектілерінен бөлуге болмайды деп мәлімдейді. Қысқаша айтқанда, оларды тілдік бағдарламаға ертерек енгізу керектігін атап өтті [5, 172–174-бб.].

Қазіргі уақытта орта мектептерде ағылшын тілі сабақтарында мақал-мәтелдерді қолдану студенттерге тілдің, айтылымның, грамматиканың, лексиканың аспектілерін ғана емес, сонымен қатар сөйлеу әрекетінің маңызды түрі-сөйлеуді игеруге көмектеседі. Мақал-мәтелдерде көрсетілген дыбыстарды қайталай отырып, оқушылар олардың айтылуымен жұмыс істейді. Мақал-мәтелдерді қолдану сонымен қатар тыңдау дағдылары мен ырғақты-интонациялық дағдыларды жетілдіру өте жақсы үйлесетіндігімен негізделген. Бір жағынан, айтылу дағдылары автоматтандырылады, ал екінші жағынан, балалар сөйлемдерді синтагмаларға бөлуді, логикалық стрессті анықтауды және т.б. үйренеді.

Сондықтан біз орта мектепте шет тілін оқыту процесінде мақал-мәтелдерді қолданудың үлкен әдіснамалық және практикалық құндылығын бағаламауымыз керек. Сабақтарда мақал-мәтелдерді қолдану шет тілін үйренудің практикалық мәселелерін шешуге көмектеседі. Олардың көпшілігі үндестіктер мен рифмдерге негізделген. Мақал-мәтелдерге тән бейнелер мен ырғақты өрнектердің арқасында оларды есте сақтау және жаттау оңай. Мақал-мәтелдерді қолдану шет тілінің әртүрлі аспектілерін зерттеуде жақсы нәтиже береді.

Зерттеу әдістері

Зерттеу барысында біз лингвистикалық жұмыстарда жалпы қабылданған зерттеу әдістерін қолдандық: сипаттамалық, құрылымдық, сандық немесе статистикалық әдіс, сонымен қатар бақылау әдісі.

Талдау мен нәтижелер

Біздің зерттеуімізде грамматикалық және фонетикалық материалдарды әзірлеу және бекіту үшін таңдалған жиі қолданылатын мақал-мәтелдерді ұсынамыз.

Грамматикалық материал

Ағылшын тіліндегі тұрақты емес етістіктерді үйрену кезінде мақал-мәтелдерді қолдану оларды есте сақтауды жеңілдетеді. Мысал ретінде келесі мақал-мәтелдерді көре аласыз:

- Nothing is given so freely as advice.
- Nothing is stolen without hands.
- Nothing is must be done hastily but the killing of fleas.
- The moon is not seen when [where] the sun shines.
- What is done can't be undone.

Сабақ материалы сөздер мен сөйлемдер түрінде ұсынылған кезде сын есімдерді салыстыру дәрежесін игеру қызықты және тартымды. Мысалы:

- The best fish swim in the bottom.
- The eye is bigger than the belly.
- Better late than never.
- Better an egg today than a hen tomorrow.
- The least said the soonest mended.
- The leopard can not change his spots.
- The nearer the bone, the sweeter the flesh [the meat].

Модальды етістіктерді зерттеу кезінде модальды мағыналарды тез ажыратуға мүмкіндік беретін келесі сөздер мен сөз тіркестерін қолдануға болады:

- The cobbler should stick to his last.
- He must have a long spoon that sups with the devil.
- The wind can not be caught in a net.
- You may go farther and fare worse.
- You can have no more of a cat but her skin.
- As you make your bed, so you must lie on it.

Зат есімдердің көптігін зерттеуге арналған көптеген мақал-мәтелдер бар, олардың көмегімен жалпы ережеден тыс құрылған көпше түрдегі зат есімдердің қалыптасуы оңай:

- So many countries, so many customs.
- Many men, many minds.
- Geese with geese, and women with women.
- When the cat is a way, the ice will play.
- Men make houses, women make homes.

There is/there are конструкциясын үйренуге және тез есте сақтауға көмектесетін мақал-мәтелдер:

- There is no place like home.
- There is a black sheep in every flock.
- There is no rose without a thorn.
- There are many ways of dressing a calf's head.
- There are tricks in every trade.
- There are two sides to every question.

“Артикльдер” тақырыбын оқу кезінде:

- An apple a day keeps a doctor away.
- A man can die but once.

- A friend in need is a friend indeed.
- A wise man changes his mind, a fool never will.
- The devil is not as black as he is painted.
- The race is to the swift.
- The proof of the pudding is in the eating.

«Шартты сөйлемдер» тақырыбымен танысқан кезде келесі мақал-мәтелдер ұсынылады:

- If you run after two hares, you will catch neither.
- If the mountain doesn't come to Mohammed, Mohammed will go the mountain.

Пассивті дауысты осындай мақал-мәтелдердің көмегімен байқауға болады:

- Rome was not built in a day.
- Much is expected where much is given.
- Success is never blamed.
- Don't count your chickens before they are hatched.

Фонетикалық материал

Фразеологиялық бірліктердің мәселесі ұзақ уақыт бойы зерттелгеніне қарамастан, фразеологиялық бірліктердің кейбір аспектілері әлі де даулы болып келеді.

Бүгінгі таңда мектептерде фразеологияны оқытудың әдістерін әзірлеу өте белсенді жүргізілуде. Зерттеу барысында біз лингвистикалық жұмыстарда жалпы қабылданған зерттеу әдістерін қолдандық: сипаттамалық, құрылымдық, сандық немесе статистикалық әдіс, сонымен қатар бақылау әдісі.

Мақал-мәтелдерді жаңа фонетикалық құбылыспен танысу кезінде, фонетикалық жаттығулар кезінде, жаңа фонетикалық материалды бекіту үшін жаттығулар жасағанда немесе оны қайталағанда қолдануға болады. Белгілі бір дыбысы бар жеке сөздер мен сөз тіркестерін жаттап алудың орнына арнайы таңдалған мақал-мәтелдерді қолдану ұсынылады. Мысалы, дыбыстарды өңдеуге арналған мақал-мәтелдер (1-кесте.):

1-кесте - Дыбысты өңдеуге арналған мақал-мәтелдер

[w]	Where there is a will there is a way Watch which way the cat jumps Which way the wind blows
[m]	So many men, so many minds To make a mountain out of a molehill One man's meat is another man's poison
[h]	To run with the hare, and hunt with the hounds Handsome is as handsome does
[b]	Don't burn your bridges behind you Business before pleasure
[t] and [r]	Don't trouble trouble until trouble troubles you Treat others as you want to be treated yourself

Демек, мақал-мәтелдерді қолдану өте тиімді, өйткені бір жағынан айтылым дағдылары дамиды, ал екінші жағынан студенттер сөйлемдерді синтагмаларға бөлуге, логикалық стрессті анықтауға үйренеді.

Мақал-мәтелдердің лексикалық және грамматикалық байлығы студенттердің сөздік қорын байытуға мүмкіндік береді. Жеке лексикалық тақырыптарды оқытуда мақал-мәтелдер иллюстрациялық материал ретінде қызмет етеді. Осылайша, көптеген тақырыптар бойынша лексикалық дағдыларды қалыптастыру үшін орыс және қазақ тілдеріне аудармасы бар мақал-мәтелдердің толық жиынтығын таңдауға болады.

Біздің зерттеуімізде мультимәдени тұлғаны дамыту және қалыптастыру үшін қазақ және орыс тілдеріне аударылған ағылшын мақал-мәтелдері ұсынылады. Таңдалған фразеологиялық бірліктердің жалпы саны – мақал-мәтелдер мен аудармалары 200-ден астам бірлікті құрайды. Төмендегі кестеде орыс және қазақ тілдерінде оқытатын орта мектептердегі ағылшын тілі сабақтарында қолдануға болатын аудармасы бар мақал-мәтелдер келтірілген. Бұл мақал-мәтелдер ағылшын тілі сабақтарында қолдануға ыңғайлы болу үшін тақырыптық блоктарға бөлінген (2-кесте).

2-кесте – Орыс және қазақ тілдеріндегі баламалары бар ағылшын мақал-мәтелдері

№	Мақал-мәтелдер
1	2
1.	A bad compromise is better than a good lawsuit.
	Rus.: Худой мир лучше доброй ссоры.
	Kaz.: Сыпайы жанжалдан, жаман татулық артық.
2.	As the tree, so the fruit.
	Rus.: Яблоко от яблони недалеко падает.
	Kaz.: Ағашы қандай болса, жемісі сондай болар.
3.	A bird in the hand is worth two in the bush.
	Rus.: Лучше синица в руках, чем журавль в небе. Лучше воробей в руке, чем петух на кровле.
	Kaz.: Қолда жоқ бұлбұлдан қолда бар бозторғайартық.
4.	A bird may be known by its song.
	Rus.: Видна птица по полету.
	Kaz.: Құс қанатымен – ер жолдасымен.
5.	A bitten child dreads the dog.
	Rus.: Пуганая ворона куста боится.
	Kaz.: Қорқақ көлеңкесінен де қорқады.
6.	A bit in the morning is better than nothing all day.
	Rus.: Лучше яйцо сегодня, чем курица завтра.
	Kaz.: Күні бойы жемегеннен ертеңгі ас артық.
7.	A blessing in disguise.
	Rus.: Не было бы счастья, да несчастье помогло.
	Kaz.: Жаман айтпай жақсы жоқ.
8.	A blot in the landscape.
	Rus.: Ложка дегтя в бочке меда.
	Kaz.: Бір құмалақ бір қарын майды шірітеді.
9.	A cat in gloves catches no mice.
	Rus.: Без труда не вытащить рыбки из пруда. Незамочив ног не искупаешься.
	Kaz.: Енбектенсең – емерсің. Бейнетсіз зейнет жоқ.

1	2
10.	Accidentes will happen in the best regulated families.
	Rus.: В семье не без урода. Скандал в благородном семействе.
	Kaz.: Ондай-ондай хан қызында да болады. Адамнан ала да туады, құла да туады.
11.	A chain is no stronger than its weakest link.
	Rus.: Где тонко, там и рвется.
	Kaz.: Қауіп қайда болса, қатер сонда. Қай жер осал болса, үзіліс сонда.
12.	A fair face may hide a foul heart.
	Rus.: Снаружи глянec, внутри – мерзавец. Снаружи мило, внутри гнило.
	Kaz.: Сырты бүтін, іші түтін. Кісінің шырайына қарама, райына қара.

Мақал-мәтелдерді жаттау оқушының жадын дамытып қана қоймай, лексикалық бірліктерді дұрыс таңдауға үйретеді және сөйлеудің эмоционалды экспрессивтілігін дамытады. Мақал-мәтелдермен жұмыс білімгерлердің сөздікпен жұмыс істеуге деген қызығушылығын оятады, өйткені ол аударма дағдылары мен қабілеттерін дамытады.

Сыныптан тыс жұмыс оқу процесінің ажырамас бөлігі болып табылады. Бұл тілді терең меңгеруге, оқушылардың шығармашылық дамуына ықпал етеді. Командалық жарыстар кезінде тиімді пайдалануға болатын кейбір тапсырмалардың мысалдары ғана:

- мәнге сәйкес келетін жетіспейтін сөзді салыңыз;
- мақал-мәтелдердің жалғасын ойлап табыңыз;
- суреттерден мақал-мәтелдерді табыңыз немесе сыныптастар оның не туралы екенін білуі үшін мақал-мәтелдерді суреттеңіз;
- ребустарда шифрланған мақал-мәтелдерді табыңыз;
- кодты пайдаланып мақал-мәтелді шешіңіз (Сан ағылшын алфавитіндегі реттік нөмірді көрсетеді (1-L, 2-V және т.б.);
- картада көрсетілген кілт сөздер мен өрнектерді қолдана отырып, мақал-мәтелдермен диалог/әңгіме құрыңыз;
- «айналдыру» – сөздерді қарама-қарсы мағыналармен ауыстырыңыз және белгілі мақал-мәтелдерді оқыңыз.

Мақал-мәтелдерді зерделеу оқушылардың сөздік қорын байытуға, грамматикалық дағдыларын жандандыруға, аударма дағдыларын дамытуға, олардың ой-өрісін кеңейтуге, өз ойларын шет тілінде білдіруге, ойлау қабілеттерін жандандыруға, моральдық принциптерді қалыптастыруға және басқа халықтардың мәдениеті мен дәстүрлеріне толерантты көзқарас қалыптастыруға көмектеседі.

Қорытынды

Мақал-мәтелдер элементтері арқылы оқытылатын тіл елінің мәдениетімен танысу оқушыларға басқа халықтың мәдениеті туралы түсінік береді.

Мақал-мәтелдерді қолдану білімгерлерге қарым-қатынас жасауға, грамматиканы, синтаксис пен фразеологияны үйренуге, оқытылатын тілдің елі туралы қосымша ақпарат алуға, сөйлеу сөздеріне дұрыс түсініктеме беруге, әңгімелесуші түсінетін етіп өз ойлары мен сезімдерін білдіруге мүмкіндік береді, бұл оларға мақсатқа жетуге мүмкіндік береді.

Мақал-мәтелдердің тарихи тамыры адамдардың ғасырлар бойғы адамгершілік тәжірибесін қамтиды, бұл оларды бүгінгі сабақта қолдануды ерекше өзекті етеді. Бұл білімгерді жалпыадамзаттық құндылықтар әлемімен таныстыру, туған және шетелдік мәдениеттің бастауымен танысу.

Екі немесе үш тілдің мақал-мәтелдерінің семантикалық сәйкестігін ситуациялық негізде білу білімгерлерге оларды коммуникацияның ажырамас бірлігі ретінде игеруге мүмкіндік береді, олар хабарлама емес, сөйлеушінің айтылғанға қатынасы, соңғы жағдайды немесе оқиғаны бағалау. Сонымен қатар, олардың аксиомалық функциясы даулы емес. Сөйлеуші, тіпті шет тілін жетік білмесе де, өзінің бағасын мақал-мәтел арқылы жеткізе алады.

Шет тілі сабақтарында мақал-мәтелдерді жандандыру оқушыларға білім, сана, адамгершілік, патриотизм, өзара түсіністік, адалдық және еңбексүйгіштік деңгейін арттыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, әртүрлі құрылымдағы мақал-мәтелдер негізінде оқушылар екінші немесе үшінші тілдерде сөйлеудің орфоэпиялық, лексикалық және грамматикалық дағдыларын дамытады.

Мақал-мәтелдерді қолдану студенттерге еркін ойын түрінде жеке дыбыстарды айтуға, ырғақты және интонациялық дағдыларды жетілдіруге көмектеседі. Мақал-мәтелдерді қолдану көптеген грамматикалық құбылыстарды автоматтандыруға және жандандыруға ықпал етеді. Мақал-мәтелдер шығармашылық бастаманы дамытады, оқушылардың сөздік қорын байытады, тіл құрылымын игеруге көмектеседі, есте сақтау қабілеті мен сөйлеудің эмоционалды экспрессивтілігін дамытады.

Паремияларды зерттеу, оларды ана тіліндегі аналогтармен талдау және салыстыру балалардың ағылшын тілді елдердің тақырыбы мен мәдениетіне танымдық қызығушылығын қалыптастыруға, олардың көкжиегін кеңейтуге, қиялды ойлауды, шығармашылық бейімділікті, тілдік болжамдарды, сондай-ақ зейінді, есте сақтау және логиканы дамытуға көмектеседі. Сонымен қатар, бұл кең пәнаралық байланыстарға мүмкіндік береді және студенттік зерттеу жобалары аясында ғылыми-зерттеу жұмыстарына қызығушылық тудырады.

Бұл мақалада біз ағылшын мақал-мәтелдерін қолдану ағылшын сабақтарында, атап айтқанда, жоғары білім деңгейінде оқушылардың лексикалық дағдыларын дамыту үшін тиімді әдіс екенін білдік. Ағылшын мақал-мәтелдерін қолдану шығармашылық жұмыс болғандықтан, білімгерлер мұндай тапсырмаларды үлкен қызығушылықпен орындайды. Сондай-ақ, мақал-мәтелдер ағылшын тілін оқытуда көпфункционалды әдістемелік құрал болғандықтан, оқушылар мақал-мәтелдерді қолдана отырып, ағылшын тілі сабақтарында барлық тілдік дағдыларды дамыта алады.

Осы мақаланың негізінде жаңа әдіснамалық принциптерді жүзеге асырудың жаңа перспективасы пайда болады – ана тілдерін оқытуда мақал-мәтелдердің тақырыптық, ситуациялық, эмоционалды және психологиялық байланысын ескеру қағидасы. Осы мақсатта білім беру мақсатында мақал-мәтелдердің ғылыми-әдістемелік жинағын өткізу және мектеп мұғалімдеріне әдістемелік ұсыныстар дайындау жоспарлануда.

Шет тілін оқытуды осы тілді меңгерген халықтың ұлттық мәдениетімен тығыз байланысты ұйымдастыру, оқу материалдары, атап айтқанда, оқушылардың коммуникативтік және танымдық ынтасын күшейтуге, жалпы мәдени ой-өрісін кеңейтуге ықпал етеді, жұмыс тәсілдері мен нысандарын әртараптандыруға, оқушылардың интеллектісі мен эмоционалды саласына жүгінуге мүмкіндік береді, оқытуды біліммен үйлестірудің жалпы дидактикалық талаптарын тиімді жүзеге асырады. Біз оқытуға осындай тәсілдерді енгізу баланың ынтасын, белсенділігін, бастамасын арттырады деп санаймыз, демек, шет тілінде білім алуға және дағдылар мен қабілеттерді игеруге деген қажеттілік бар.

Практикалық зерттеудің жалпы нәтижесі қазіргі мектепте ұлттық мәдениетпен ажырамас байланыста шет тілін оқыту қажет екенін көрсетті. Әлеуметтік-мәдени факторлары бар шет тілі мәдениеті оқуға деген ынтаны арттыруға, қажеттіліктер мен қызығушылықтарды дамытуға, сондай-ақ шет тілін саналы түрде үйренуге ықпал етеді. Құрылған сабақ моделі іс жүзінде шет тілін оқытуда қолдануға болатын тілдік құзыреттілікті қалыптастырудың әдістері мен тәсілдерін көрсетеді.

Қазақстандықтар үшін тілдердің үштұғырлылығы идеясы ерекше маңызды, өйткені оны уақыттың сын-қатеріне жауап ретінде, жаһандық әлемге белсенді интеграцияланатын қоғамның өмірлік қажеттіліктерінің шешімі ретінде тұжырымдады. Қазақстанның әлемдік қоғамдастыққа кірігуі бүгінде қарапайым ақиқатты ұғынуға байланысты: әлем үстем тілдерді меңгере отырып, жаңа білімді меңгере алатындар үшін ашық. Білім беруде үштілділікті енгізу Қазақстанның бәсекеге қабілеттілігін нығайтуға қызмет етеді.

Қазақ, орыс және шет тілдерін білу қазіргі қоғамдағы адамның жеке және кәсіби қызметінің ажырамас бөлігі болып табылады. Үштілділікті ақылға қонымды, сауатты және дұрыс енгізу мектеп түлектеріне коммуникативтік тұрғыда бейімделген және кез келген ортаға дайын болуға мүмкіндік береді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Коменский Я.А. Великая дидактика. – М.: Государственное учебно-педагогическое издание, 1939. – 309 с.
2. Барабанский Ю.К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса. – М.: Высшее образование, 1982. – 347 с.
3. Cooper T.C. Processing of idioms by L2 learners of English // TESOL Quarterly. – 1999. – №33, (2). P. 233–2627.
4. Prodromou L. The idiomatic paradox and English as a lingua franca: Developing an idiomatic common core // Modern English Teacher7 – 2003. No.12. P. 22–29.
5. Liantas J.I. Context and idiom understanding in second languages // EUROSLA Yearbook. – 2002. No.2. – P. 155–185.
6. Амбражейчик А. 2000 русских слов и 2000 английских идиом, фразеологизмов и устойчивых словосочетаний. – Мн.: Попурри, 2003. – 304 с.
7. Телия В.Н. Русская фразеология. – М.: Высшая школа, 2014. – 322 с.
8. Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка. – СПб.: Специальная литература, 1996. – 192 с.
9. Виноградов В.В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке. – М.: Просвещение, 1977. – 542 с.
10. Скалкин В.Л. Коммуникативные упражнения на английском языке: учебное пособие. – Москва: Просвещение, 1983. – 128 с.
11. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М.: Сов. энцикл., 1969. – 571 с.
12. Зимняя И.А. Психология обучения иностранным языкам. – М.: Академия, 1997. – 159 с.
13. Ушинский К.Д. Собрание сочинений. Т.2. – М.: Издательство АПН РСФСР, 1948. – 696 с.
14. Tomalin V., Stepleski S. Cultural Awareness. – Oxford. Oxford University Press, 1996.
15. Франк В. Орысша-қазақша-ағылшынша пәндік-тақырыптық сөздік. – Алматы: Болашақ балапандары, 2000. – 288 б.
16. Валгина Н.С. Современный русский язык. – СПб.: Наука, 2003. – 416 с.
17. Cambridge International Dictionary of Idioms. URL: <http://dictionary.cambridge.org/ru/>
18. Book of English Idioms, with Explanations. [Электронный ресурс]. URL: <http://examples.yourdictionary.com/idiom.html>
19. Dictionary of English Colloquial Idioms [Electronic resource]. URL: <https://www.usingenglish.com/reference/idioms/>
20. Vaulina E. and etc. Spotlight. Student's Book / English in Focus/ - М.: Просвещение, 2010. – 166 с.

REFERENCES

1. Komenskii Ia.A. Velikaia didaktika [Great Didactics]. – М.: Gosudarstvennoe uchebno-pedagogicheskoe izdanie, 1939. – 309 s. [in Russian]
2. Barabanskii Iu.K. Optimizaciia uchebno-vospitatelnogo processa [Optimization of the educational process]. – М.: Vysshee obrazovanie, 1982. – 347 s. [in Russian]

3. Cooper T.C. Processing of idioms by L2 learners of English // TESOL Quarterly. – 1999. – №33, (2). – P. 233–2627.
4. Prodromou L. The idiomatic paradox and English as a lingua franca: Developing an idiomatic common core // Modern English Teacher7 – 2003. No.12. P. 22–29.
5. Liontas J.I. Context and idiom understanding in second languages // EUROSLA Yearbook. – 2002. No.2. – P. 155–185.
6. Ambrazhejchik A. 2000 russkih slov i 2000 angliiskih idiom, frazeologizmov i ustoichivyh slovosochetanii [2000 Russian words and 2000 English idioms, phraseological units and stable phrases]. – Mn.: Popurri, 2003. – 304 s. [in Russian]
7. Teliia V.N. Russkaia frazeologiiia [Russian phraseology]. – M.: Vysshaia shkola, 2014. – 322 s. [in Russian]
8. Shanskii N.M. Frazeologiiia sovremennogo russkogo iazyka [Phraseology of the modern Russian language]. – SPb.: Specialnaia literatura, 1996. – 192 s. [in Russian]
9. Vinogradov V.V. Ob osnovnyh tipah frazeologicheskikh edinic v russkom iazyke [On the main types of phraseological units in the Russian language]. – M.: Prosveshhenie, 1977. – 542 s. [in Russian]
10. Skalkin V.L. Kommunikativnye uprazhneniia na angliiskom iazyke: uchebnoe posobie [Communicative exercises in English: a textbook]. – Moskva: Prosveshenie, 1983. – 128 s. [in Russian]
11. Ahmanova O.S. Slovar lingvisticheskikh terminov [Dictionary of linguistic terms]. – M.: Sov. encikl., 1969. – 571 s. [in Russian]
12. Zimniaia I.A. Psihologiiia obucheniia inostrannym iazykam [Dictionary of linguistic terms]. – M.: Akademiia, 1997. – 159 s. [in Russian]
13. Ushinskii K.D. Sobranie sochinenii [Collected Works]. T.2. – M.: Izdatelstvo APN RSFSR, 1948. – 696 s. [in Russian]
14. Tomalin B., Stepleski S. Cultural Awareness. – Oxford. Oxford University Press, 1996.
15. Frank V. Orysha-qazaqsha-agylshynsha pandik-taqyryptyq sozdik [Russian-Kazakh-English subject-subject dictionary]. – Almaty: Bolashaq balapandary, 2000. – 288 b. [in Kazakh]
16. Valgina N.S. Sovremennyi russkii iazyk [Modern Russian]. – SPb.: Nauka, 2003. – 416 s. [in Russian]
17. Cambridge International Dictionary of Idioms. URL: <http://dictionary.cambridge.org/ru/>
18. Book of English Idioms, with Explanations. [Elektronnyj resurs]. URL: <http://examples.yourdictionary.com/idiom.html>
19. Dictionary of English Colloquial Idioms [Electronic resource]. URL: <https://www.usingenglish.com/reference/idioms/>
20. Vaulina E. and etc. Spotlight. Student's Book / English in Focus/ - M.: Prosveshhenie, 2010. – 166 c.